

יום ד' כ"ט חשוון תשע"ו

פח באר הגולה

ת שם בפרוש רש"י
הוצעת רפנו זרחם
א ספר אגרות חיים
בשם רב קאי באון
ב טור בשם אביו
הרא"ש ג ערוכין
ז"ב ד תוספות
הרא"ש שם ה שם
בבבא

הלכות ברכות סימן נה

וְהִיָּינוּ כְּשׁוֹבֵר הַדֹּלֶת מִמָּקוֹם (ג) (שָׁפָה) (יד) [יד] פְּנִימִית (נא) *שָׁל עָבִי הַדֹּלֶת *וְלַחוּץ, קְלַחוּץ: לך *מִי שְׁעוֹמֵד אַחֲרֵי בֵּית־הַכֶּנֶסֶת וּבִינֵיהֶם חֵלוֹן, אָפְלו גְבוּיָה בְּמָה קוֹמוֹת, אָפְלו אֵינוֹ רָחֵב אֶרְבַּע, וּמִרְאָה לָהֶם פְּנֵי מַשֶּׁם, (נב) מִצְטָרֵף עִמָּהֶם לַעֲשֹׂהָ: הִנֵּה (נג) גִּיּוֹן וְצִלּוֹת אֵינֶן בְּכָלֵל (טו) [טו] בֵּית, וְהַעוֹמֵד צִלֵּיהֶם אֵינוֹ מִצְטָרֵף (ר"ד יג ח"ו): טו *אִם מִקְצָתָן בְּפָנִים וּמִקְצָתָן בַּחוּץ וְשְׁלִיחַ-צִּבּוֹר תוֹף הַפֶּתַח, (נד) הוּא מִצְרֵן: טז *יֵצֵר קִטְנָה שְׁנִפְרָצָה בְּמִלּוּאָה לְגִדּוּלָה, וְהִינוּ שְׁנִפְרָצָה קִטְנָה בְּמָקוֹם חֲבוּרָה לְגִדּוּלָה, וְנִפְל כָּל אוֹתוֹ כְּתֹל שְׁהִיָּה מִפְּסִיק בִּינֵיהֶם, וּבִגְדוּלָה נִשְׁאַרָה מִשְׁאַרִּית כְּתֹל זֶה שְׁנִפְל פְּסִים (פּרוּשׁ, מַעַט כְּתֹל יִשְׂר וְשֹׁה) מִכָּאן וּמִכָּאן, הַגְדּוּלָה כְּמִפְלָגָת מִן הַקִּטְנָה וְאֵין הַקִּטְנָה מִפְּלָגָת מִן הַגְדּוּלָה, אֲלֹא חֲרִי הִיא בְּקִרְוֹתֶיהָ שֶׁלָּה, לְפִיכָף אִם (נח) תִּשְׁעָה בְּגִדּוּלָה וְאַחַד בְּקִטְנָה, מִצְטָרֵפִין, שֶׁהַקִּטְנָה נִגְרָרָת אַחֲרֵי הַגְדּוּלָה וְחֲרִי הִיא כְּאִלוּ הִיא בְּתוֹךְ הַגְדּוּלָה כִּיּוֹן שֶׁחֵרֵב בְּגִדּוּלָה, אֲבָל אִם הִי תִשְׁעָה בְּקִטְנָה וְאַחַד בְּגִדּוּלָה *אוֹ תִּמְשָׁה כּוּז וְחִמְשָׁה כּוּז, אֵין מִצְטָרֵפִין: לז *הִנֵּה שְׁלִיחַ-צִּבּוֹר בְּקִטְנָה וְצִבּוֹר בְּגִדּוּלָה, מוֹצִיאֵן יְדֵי חוֹבְתָן, שְׁהוּא נִגְרֵר אַחֲרֵיהֶם. אֲבָל אִם הִיָּה שְׁלִיחַ-צִּבּוֹר בְּגִדּוּלָה וְצִבּוֹר בְּקִטְנָה, (נו) אֵינוֹ מוֹצִיאֵן יְדֵי חוֹבְתָן,

שערי תשובה

פסל חסר ולא קנה ר"ח טבת רק יום אחד ועקבו פסלו מלא ינש ב' ימים ר"ח, מ"מ
עשה ב"מ ביום ראשון דרית טבת. וא"ר קב דליי מ"ש הנמ"א דיום א' דרית בחשב
יום שלשים ה'נש עכבר י"ל דלא עשה ב"מ עד יום ב' דרית, ינש לחלק קצת דעין
מחזיקי ס' קבו, ונעץ ב'נש ס' ב' קטז ונכנחנ' שם: [7] פנימית. עבה"ט. ונעץ
במח"ב פתח שם מלכ' בקנש' שם מ' שביחו אחריו בחכ"ר וביסמ' חילון קנש' שם שמש
כל מה שאומרים, התפחלל שם חשיב' כמחפלי עם העבור: [טו] בית. עבה"ט. וכתב
בשנה"א: צלית שאינם גמרות בחתל מזור אלא בעלמאות ובהותו ששד' ולמשה יוסף
חצר גדולה שפונים אליו צליות נאמר אזוי א"ר מעטקרפין. ונכתבו אחר' ונכנח' יוסף
חצר גדולה ינש גמ' מעטקרפין קר עמא דכר, ובמלכ' קנש' דנח ודכריו ובמח"ב שמשע
בעליות א' בעזרת' נשים אינו בקלל לירד למשה לבהכ"ז ומשפדלים' לנראות להם פניהם
אורי ר"ל שקורין קנמרמקן) שיש שם ב' מנות, פנים בבית אסר דר' בבית אחר ואין
ה' בין שרואן אזוי, ונכתב ונח' דאלו א"ר רשאים להנש לפניו ושומרו עמו בששד' לפני
משפדלים' לבוא אל המות מנאצין להם פניהם, הו"ל מנאצין ב' דרך חילון פניהם

באור הלכה

הפרימורים דלמגלה אפשר דהוא מצטרף, עין שם טעמו⁶⁶ * של עבד הדלת.
עין במשנה בורה, ותיבא שיהכל קבוצ לצד פנים ויהדלת נגסו רק לתוך מקצתו
של חלל הפתח והפתח פתוח, הנה לדעת רבנו ירמיה וילשלמון צריך דפוסק קרית
[כדמוכח בבבאור הגר"א ובהכ"נ ובמ"א] נראה דלא מצטרפי, בין אם הוא עומד
בתוך מקום עבד הדלת ובין אם הוא עומד בתוך חלל הפתח, אכן לדעת המגניא
דפוסק הפגון אברהם בן שחר צריך עיון, כי לפי פירושו של הפרימורים בענין אגף,
המקום החלל נקרא בשם אגף, עין שם, יצטרף לדעת המגניא, אכן לפי מה שפירש
הגדאמקו מקום חלל הפתח בשם חוץ ממקום עבד הדלת יהיה נקרא חוץ
ממקום האגף, ובהו לכלי שלמא צריך להיות כלחוץ, אכן לפי מה שכתב הגר"א
לענין מקום האגף, דאפילו אם נאמר דחור כלחוץ, עיכילי פנים לא גרע מחצר
קטנה שפוצצה לדורלה, שז להלל גם כן⁶⁶ * ולחוץ כלחוץ, ואם רוצין אלו את
אלו יוכלו להצטרף אפילו עומדים למגרי לחוץ, דומיא דמה שהקל המחבר לקמן
שצריך יד [פ"ו וכן משמע פסמ"ג], ולתקחחלה יותר טוב להמציא בזה שצ"קסו
לפנים, וקלאו ודא רוצין אלו את אלו לענין צור, כמו לענין ביהמ"ד תמיון
לקמן וסבירא קצת, ונכח מתחשבות הרשב"א בסמ"ק, דהוא לא כתב שם זה

ס. דאף דיש פסק מחצה ביניהם, (גא) כיון דמראה להם פניו דוקא דמצטרפין⁶⁸, ואם כן לפי זה פשוט, העומדים בעצרת נשים, ובמחצה יושפן האם יש בלעדו עשרה נחשב תפלה בצבור על ידי זה. ואף על שמהאחרונים שחולקין על עקר הדיו וסוכרין דעניננו אינו דוקא כלל רבבא היה לו לומר: אפלו חלונות רחבות ונימוכות כל שאינן שוות הוא מצטרף. דכיון שהוא שליח צבור, כל אחד נותן דעתו עליו והוא מצטרף להם. ויהיה פסעיה יו שאני, דכיון שהוא בתצר הגדולה הרי על מפתח הבית אינו מצטרף עמהם, כדלעיל בסעף יג. (נו) וכל זה בכל גוני מצטרפי להדרי. ועון לקמן בסעף יח סעיף קטן נו: מחר הקטנה, לפי שהיא כספולגת, וגם הצבור דחשיבי אי אפשר להם הניחיד נמשך אחר הצבור, משום הכי אי אפשר שייצטרפו אלא אם כן היה עשרה בקטנה אין הוא מוציא יד חובתו, ואפלו האידיא דכלן איא עומד אין שם מניין, אבל כשיש מנין במקום השליח צבור, ודאי

שער הציון

[illegible]

פאר הייט

[illegible]

ידימקרים ג"ל להשכנה" וקחב שכ"ב בשו"ת וצ"א אמת ע"ש, וימ"ל כתב שאם העוברים על
המלעלה יש לשמן להקל וקחב עוד במח"ב: בלאדירוטו ור"ל מקום ששומרים מפני עפ
יכולין לעצור זה בזה, נספיק חכם אחר אם הדר יכולים להיות לפני פתח הבית ויצטרקו לצי
הפתח וגם אשר בבית לא יוכלו לצאת חוץ כי המקום צר מבחוץ וגם משכר לרבים, ואילו

משנה ברורה

או ספר-תורה, ופרשו קדין כי היכי דלהוי מחצה לשמש משהו, תרי
בנמי מחצה לצורף עשרה ולא מצטרפו [פר"ח], ופריי מגדים מצד
הככל גויי מצטרפ⁶⁵:(ב) שפה פנימית. רוצה לומר, דבמקום קצירת
הדלת תרי בלחוצי, אף שעכשו היה הפתח פתוח, ועין במגן-אברהם
שכתב שיש שחולקין על זה, ומכריע במוסם דמקום זה הוי בלפים.
ועין בספר אבן-העזר שפסק גם-כן בפשיטות דהיאך דהמעוט
עומדים תוך המקום הזה מצטרפים לעשרה, דלא גרע מחצר קטנה
שנפרצה לגדולה, המבאר בסעיף טז, וכן משמע במאור הגר"א:
(נא) של עבי הדלת. עין ביד-אפרים שכתב, דבחלל הפתח לבד
ממקום הדלת, כגון היכא שהדלת קבוע לחצי וממקום הדלת ולקנים
יש עוד חלל בתוך עבי הפתח, לכלי עלמא תרי בלפים, ויש לסמוך
על זה ודאף דבפריי-מגדים משמע דדעתו, דרפנו ירחם סוכר גם בזה
דהוי בלחוצי, על-בל-פנים הלא בלאו הכי הרבה חולקין על רבנו
ירחם, וכנ"ל בסעיף-קטן ג, ועין במאור הלכה: [יד (נב) מצטרף ע

לְמַה שֶׁמִּבְּאֵר בְּסִימָן קֶצֶה לַעֲנִין וְזִמּוֹן, דָּאָם מִקְצַתָּן רֹאִין אֵלֶּי אֶת אֲדִירוֹת הַמִּסְתַּקֶּת יֵשׁ חֵלּוֹן, וְיִמְאָה לָהֶם פָּנִיו מִשָּׁם. מִצְטָרֵף עִמָּהֶם לַעֲשֶׂר־הֶם⁽⁶⁾; (ג) יִשְׁכֵּן יוֹתֵר טוֹב (ב) אִם בְּגֻלָּה הוּא לֹא לִירֵד לְבֵית־הַנֶּכְסִת שְׁרָדִיר⁽⁷⁾, (ג) גִּיּוֹן וְעֵלִיּוֹת. בִּכְהֵא יִגְוָא (ד) שְׁאִין רֹאִין אֵלֶּי אֶת אֲפִלּוֹת הַמִּסְתַּקֶּת יִמְדִיר⁽⁸⁾, וְכַל־שֵׁשׁ (ה) אִם תִּשְׁעָה מִבְּפָנִים וְהוּא תוֹךְ הַפֶּתַח יִהְיֶה. הוּא מִפְּלֵג מִהַצְבּוֹר. וּבִדְאָם אַחֵר שְׁאִינוֹ שְׁלִיחַ־צַּבּוֹר, אֲפִלּוֹ הוּא לְכַדֵּי דְּיֹקָא בְּשְׁאִינֵי רֹאִין אֵלֶּי לְאֵלֶּי, אֲכַל אִם מִקְצַתָּן רֹאִין אֵלֶּי אֶת אֵת לְמִשְׁךְ אַחֵר הַחֵדִי, וְאֲפִלּוֹ חֲמִשָּׁה אַחֵר חֲמִשָּׁה אִי אֲפִשֵּׁר לָהֶם לְמִשְׁךְ, כִּיּוֹן שְׁבִמְכּוֹסֵם בְּקִטְנָה וְהַצְבּוֹר בְּגֻלָּה⁽⁹⁾; יֵד (ו) אֵינוֹ מוֹצִיאָן. וְאֲפִלּוֹ (ז) בְּקִיאִיו, מִכָּל מְקוֹם אֵין לֹא לֹמֵר קִרִּישׁ וְקִדְרֵשׁ שָׁם, כִּיּוֹן שְׁבִמְכּוֹסֵם

יום ה' ל' חשון תשע"ו - (א' ב' בסלו חזרה ישישי שב"ק)

הלכות פרכות סימן נה

באר הגולה 176

שלאין הרב נגדר אחר היחיד: ל' א' קצת העשרה בבית הכנסת [*] (נו) וקצתם בעזרה (נה) אינם מצטרפים: **יט** (נט) *שליח-צבור בתבה ותשעה בבית הכנסת מצטרפין, אף-על-פי שהיא גבוהה עשרה ורחבה ארבעה ויש לה מחצות גבוהות עשרה, מפני שהיא בטלה לגבי בית הכנסת. *ויש מי שכתב *דהני מלי קשאין המחצות באיכות לתקנת הגג: כ' יהיו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש וקריאה, אפלו מי (ס) שאינו עמהם (סא) יכול (טו) לענות. (סב) *כיו"ש אומרים שצריך (סג) שלא יהא מפסיק (סד) טנוף או (טז) (יז) (סה) עבודת כוכבים: כא *לעיר שאין בה אלא עשרה נאחד מהם רוצה לצאת במקום אחד, מחזיקין אותו לשאר או להשכיר אחר (סו) במקומו. ואם הם (סז) אחד-עשר נרצו לצאת שנים, נשפירי שניהם אחד בשתפות במקומם ושניהם יפרעו בשנה. ואם אחד עני ואחד עשיר, פורעים (סח) *חציו לפי (יח) ממון וחציו לפי נפשות. *וישכר החזן (סט) על היוצאים בעל הנשואים: הגה ואין חלוק בין אם רוצה לילך זמן ארוך

באר היטב

(טז) לענות. יחיד שפניו בבהכ"ז ומצא צבור שדבר התחילו לענות קדשה או אישיר, כל שלא השלימו מחר לו לענות עמהם, בארשבע והבמ"ע וכ"כ הרמ"א סימן נו ע"ש: (יז) עבודת כוכבים. ר"ל שלא יהא עבודת כוכבים מפקחת אצל עובדי-כוכבים אינו מפסיק, מ"א וכ"כ דבר-שמואל ס' קפט: (יח) ממון. המעין בהג"מ נראה שט"ס הוא דבנה (אין) פורעין בשנה, שכל א' מחזיק להעמיד איש וחציו לפי נפשות, כי הצנינים יכולים ללכת לעיר הסמוכה והעשירים אינם יכולים

משנה ברורה

מוציא אפלו אותם שהם אחורי בית הכנסת ושומעין ומכניין, וגם הוא מכנין שיוציא כל השומעים: ל' א' קצתם בעזרה. הוא הדין אפלו (נט) אם תשעה בבית הכנסת יחיד בעזרה. כתב הפריימגוים, דהיה דסעף י"ז י"ח י"ט מכנין בשאין רואין זה את זה, דברואין זה את זה אפלו בשני בתים ממש מצטרפין, דמיא דדמוין לקמן בסימן קצה. (ס) ויש מחזיקין אפלו בראין, ובמקום הדחק אפשר שיש להקל: (נח) אינם מצטרפין. משום דאין שם פרצה, והפתח גופא, אפלו (סא) אין שם דלת, כמחצה תשובה, והיו לה שני בתים. וכתב הח"י אדם: לפי זה, כשיש בית ולפנים הימנו חדר, והחדר ההוא אינו פרוץ במלואו, המתפלל שם כאלו מתפלל ביחודי, ורק קדיש וקריאה יכול לענות, עדלקמן בסעיף כ. ובתשובת הדר"ז סימן תרג מצאתי שכתב, דזה דוקא לענין צרוף, אבל שיהיה מתפלל עם הצבור, אם אין לתור פתח אחר רק דוקא דרך הבית הגדול, חשיב כמתפלל עם הצבור⁽¹⁾: **יט** (נט) *שליח-צבור בתבה. הוא הדין אחר דמצטרף⁽²⁾, ונקט שליח צבור דלא נימא דכיון שהוא צריך להוציא י"ד חובתן מגדע פדע: **כ** (ס) שאינו עמהם. רוצה לומר, אפלו הוא בבית אחר (סג) רחוק לגמרי, שצריך ששערה הם במקום אחד שכינה שריה ביניהם, ואז אפלו מחצה של ברנל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה⁽³⁾: (סא) יכול לענות. "אמן" ו"אמן" יהא שמה רבא ו"קריאה" ו"ברכו", וכן (סג) יכול להוציא י"ד חובתו בתפלה אם אינו בקי: (סב) ויש אומרים שצריך. מדכתב השלחן-ערוך דין זה בלשון "ויש אומרים" משמע דדין זה לא פסיקא לה, (סד) וכן משמע מהרמ"א בסימן עט סעיף א בהג"ה דלא סבידא לה כן, והכמו שכתב הגמגמאגריהם שם. ועין בתיי-אדם שכתב דנראה לו ד"אמן יהא שמה רבא ו"קריאה" יצנה, דהני רק פסוקים, אבל "ברכו" לא יצנה. ועין בלבושי-שרד: (סג) שלא יהא. ואפלו (סה) אמן אינו יכול לענות

לדעה זו אם הוא מפסיק⁽⁴⁾: (סד) טנוף, רוצה לומר, אפלו (סו) הוא מרחק ממנו יותר מארבע אמות, דבעלמא מחר על ידי התזרת פניו⁽⁵⁾ אם אינו מגיע לו הריח רע, והכא אינו מועיל, כיון שהוא מפסיק בין העשרה ובין זה שרוצה להצטרף עמהם, הוא מפסיק בין השכינה וגורם לשכינה שאינה שורה בקא⁽⁶⁾: (סז) עכו"ם. רוצה לומר, עבודת כוכבים (סז) או עובדי-כוכבים: כא (סז) במקומו⁽⁷⁾. שפירן (סח) שמנהגה בכל תפוצות וישראל, אפלו אותם שאין להם מגן שלם כל השנה, שזכרין להם אחד או שנים בקימים נזראים⁽⁸⁾ או הולכים למקום מגן, וזו דומה לספר-תורה ובית הכנסת שבגי העיר כוסין זה את זה: (סז) אחד-עשר ורועים. והוא הדין שנים-עשר (סט) ורועים שלשה לצאת, או שלשה-עשר ורועים ארבעה לצאת, צריכים כלם לשכור אחד בשתפות: (סח) חציו וכי'. האחרונים (ט) כתבו דטעות-סופר הוא, דבזה פורעין שניהם בשנה, שכל אחד מחזיק להעמיד איש במקומו, שמתחלה היה מגן שלם ואין רשאי לבטל המגן. והא דגוהנין חציו לפי ממון הינו קשאין דרים ביושכב אלא שמונה, דצריךין לשכור שנים, דאז תליא גם לפי ממון, כי הצנינים יכולים ללכת לעיר הסמוכה, והעשירים אין יכולים להיחב ביהם ורכושם⁽⁹⁾: (סט) על היוצאים. מי (עא) שאינו

שער הציין

(נט) לבוש: (ס) עין בבאר הלכה: (סא) פריימגוים: (סב) מתוספות (סוטו ל"ט ע"א): (סג) תוספות (שם), ומה שכתבתי אם אינו בקי, מבאר לקמן בסימן קכד: (סד) לבושי-שרד: (סה) מוכח ממגן-אברהם בסימן עט סעיף קטן ג: (סז) פשוט: (סז) לבוש ואליה רבה ופריימגוים ודרדריהיים: (סח) בתיי-אדם: (סט) אליה רבה: (ט) קנסת הגדולה ומגן-אברהם: (עא) מהירל:

ו טו ובתיי-אדם בשם רש"י ד"ר ח' ד"ר אברהם ותרשביא בתשובה ט ס' ס' סימן רפ"ו טו ותוספות שם בפסקים כ' ד"ר אברהם בשם הירושלמי וכתבם רב אסא וכן וכתב בארחת חיים ל' הגדולה ס' ס' ס' יא מתחלה תפלה שכן פסק פריימגוים מ' שם דעתו האחרונה ולזה הסכים בתיי-אדם

וכ"ש הוא כיון דא"א בשום פנים להיות יחד וק"ו הוא מדינא דלעיל לסמך על הפוסקים. שלא יתבטלו ארבעים יום מלוטרי קדיש וקריאה ע"ש: [*] וקצתן בעזרה אין מצטרפין. וכתב הרמ"א ס' לו אפלו רואין זא"ז. ובמח"ב כתב דהרשב"א ס' צו לא כ"כ אף הרשב"א כתב רק בדרך אפסור: [יז] עבודת כוכבים. עכמ"ט. ובמח"ב כ' שכתב דהר"ד חולק וכו' דהנה עובדי-כוכבים ואין חלוק בין איש לאשה ע"ש:

שערי תשובה

באר הלכה

בדרך אפסור: * שליח-צבור בתבה וכו'. מצטרפין. עין בבאר הנ"ל שכתב דיש לרחות כל הראיות שהובאו בבתי-ישיבה בשם הרשב"א לזה. ומכל מקום נראה לי שאפלו לפי דעת הנ"ל אין להחמיר להתחלה רק לענין צרוף, אבל לענין תפלה בעבור לענין השמש שעומד שם יש להקל, ודלא הכי דעת הנ"ל להקל לענין זה אפלו בחדר שלפנים מן הבית, וכמו שהבאתי במשנה ברורה בסעיף קטן נח. עין שם: * דהני מלי וכו'. דלא סבידא לה דבטל לגבי בית הכנסת. על-כן הוי כשני בתים בפני עצמן, כי זו גריעת מש"י בקטנה וצבור בגדולה המבאר בסעיף יז דמצטרפין, דהם שמתנה פרוץ במלואה מה שאין פן בזה. ולפי דעתם הוא הדין אם אחר שאינו ש"י הוא בחור התבה גס-כ"ו דינו הכי, כיון שפלתו אין עשרה וקדושתה בבית-ישיבה, אף אם הש"י הוא בחור התבה הוא גריעת יותר, דאפלו אם יש עשרה בלח למשה גס-כ"ו לא יוכל להוציא י"ד חובתן בקדיש וקריאה, כיון שאין מגן במקום שהוא עומד שם, וכמו שמבאר בפריימגוים והעמקתיו במשנה ברורה בסעיף קטן נו: * ויש אומרים שצריך שלא יהא מפסיק טנוף. נראה לי דמירגלים לכלי עקמא אינו מפסיק בזה, ורק צריך להחזיק ממנו דין הדיקה: * עיר שאין בה וכו'. מחזיקין. נראה לי, אם הגדול מתקדש דנא לילך לעיר הסמוכה שיש שם קבוץ גדול והתפלה היא ברח"ט, ועליו רוצים תשעה לשכור ש"י שלא יצטרפו למך לעיר, והעשירי מקצא בזה, אין יכולין ללכו לדעשהם, ומלשון הסדרה פקק קמא דכבא-בתרא יש להביא ראיה לזה: * וישכר החזן. לכאורה נאזי זה דוקא על מה שקלמעה שתי אחר-עשר. וכן כתב בספר עבודת-הימים דא"ר שצונו באופן שצריך לשכור אחר במקום זה, שישאר פחות מעשרה, אבל אם השאיר מגן אחריו אין צורך לתת שכר הש"י. כיון שהוא מחר להיות שלא בביתו בזמן הזה, והש"י הוא רק על ימים נזראים, למה יתן? אבל אם-כן יקשה מאד, למה כתב המתברר "על היוצאים בעל הנשואים", לא יהיו צריכים לתן אלו השנים שאינם בביתם רק כפי חשבון אחד, ואף שאם היו שניהם בביתם היה מתחלק שכר החזן על אחר-עשר אנשים, מכל מקום עתה שאינם בביתו ואיננו נהנה משהחזן כלל, רק מפני שישתעבד להפגן, אינו צריך להשלים יותר מפני חשבון שיהיה משל על מגן. אם לא שנאמר דלא דוקא קאמר השלחן-ערוך "על היוצאים בעל הנשואים", ולא בא רק לומר שאין שאיננו בביתו אינו יכול לפרט עצמו, ואולי דלא בספר עבודת-הימים, אלא שצריך המתברר דאפלו אם השאיר מגן בביתו מחזיק אחר לתן שכר החזן, והוא מכלל צרכי העיר, דומקא דבית חתונה או מקנה המבאר בחש"מ שפ"ט סימן קסג סוף סעיף ג בהג"ה. אחר-כך מצאתי בחשבת מהר"ל דמשמע בעבודת-הימים, וצריך עיון:

הלכות פרכות סימן נה

ביאורים ומוספים

[משנ"ב ס"ק נח]

השיב כמתפלל עם הצבור⁽⁷³⁾.

(73) ואף שלא בשעת הדחק, כתב בשו"ת שלמת חיים (סי' מז) משראו לסמוך על דברי הרדב"ז האלו.

ודעת החזו"א (ארחות רבנו ח"ג הוספות או"ח אות יג, בשם הגר"ח קניבסקי) שאפילו אם יש לבית פתח אחר, נחשב תפילה בציבור.

[משנ"ב ס"ק נט]

הוא הדין אחר דמפטרף⁽⁷⁴⁾.

(74) ואף אם יעמדו על גבי התיבה תשעה אנשים ואחד יהיה בבית הכנסת, כתבו הלבוש (סי"ט) והערך השלחן (סכ"ד) שמצטרפים. מאידך, המקור חיים (סי"ט) והמור וקציעה (ד"ה ור"ל) כתבו שדוקא כשהמיעוט עומדים על גבי התיבה מצטרפים, אבל אם יעמדו שם חמישה אנשים אין מצטרפים, שאין התיבה נגרת אחרי בית הכנסת.

[משנ"ב ס"ק ס]

אפילו מחצה של פרזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה⁽⁷⁵⁾.

(75) משמע שאין חובה לענות אמן קדושה ברכו וקדיש, אלא שמי שרוצה מצטרף הוא לאותם עשרה, וכן הוכיח הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ו סי"ב דבר הלכה אות יט, ואשי ישראל פכ"ד הע' סב) מלשון השו"ע שכתב 'יכול לענות' ולא כתב 'חייב לענות', וכן הורה הגר"ש אלישיב (תפילה כהלכתה פ"ג הע' קיט). מאידך, הגר"ח קניבסקי הביא בשם החזו"א (אשי ישראל בסוף הספר תשובה קצה) שהוא חייב, וכן הביא משמו בספר מעשה איש (ח"ג עמ' קיט). ועל ראית הגרש"ז אויערבך הנ"ל כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל שם), שכיון שיוכל לענות ממילא חייב לענות, וכן כתב בשו"ת נשמת כל חי (להגר"ח פאלאג'י סוף סי' ד) שחייב לענות אפילו אם שומע ממנין אחר, ולכן סיים שישתדל שלא להתפלל במנין ששומעים בו גם ממנין אחר, וראה מה שכתבנו לקמן סי' קכח ס"ק א.

ולענין עניית אמן אחר הברכות, כתב השו"ע לקמן (סי' רטו ס"ב) שחייב לענות, ולא חילק אם הוא עומד במקום המבורך או לא.

ואם עומד בתפילה במקום שמותר לו לענות אמן, ושומע ברכה שאינה שייכת לו, בגון מי שמבורך ברכות השחר ועניית אמן תבלבל אותו מתפילתו, או בעת הלימוד ותטריד אותו מלימודו, כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מג) שלא יענה. ודעת הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה שם פ"ט ס"ו) שאף על פי שבעת שלומד תורה פטור מלענות אמן ואמן יהא שמויה רבא, אבל קדושה 'ברכו' ו'מודים' הרי יהיה ניכר אם לא יצטרף עמהם, ולכן יענה, וכן לברכת כהנים יפסיק, אבל תלמוד תורה של רבים לא יבטל משום כך, וראה מה שכתבנו לקמן סי' צ ס"ק נ"ח וסי' רטו ס"ק ח.

[משנ"ב ס"ק סג]

ואפילו אמן אינו יכול לענות לדעה זו אם הוא מפסיק⁽⁷⁶⁾.

(76) ובטעם הדבר שאין לענות 'אמן', ביאר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' מ) שכיון שיש הפסק בינו לבין העשרה אינו מתחבר עמם, ונחשב שעונה אמן ללא שמועת הברכה שדינו כעונה 'אמן יתומה', וכן לענין זימון כתב לקמן (סי' קצד ס"ק ח) שאין מצטרף באופן זה.

וכן לענות אמן על ברכת כהנים כשיש הפסק של דבר טינף, כתב בבית הל"ל לקמן (סי' קכח סכ"ד ד"ה אפילו) בשם ספר האשכול שאסור לענות, והוסיף, שלגבי העם שבשדות שאינם שומעים את הברכה ואינם צריכים לענות אמן, לא נחשב הדבר כהפסק, והם בכלל הברכה גם אם מפסיק דבר טינף ביניהם לכהנים.

[משנ"ב ס"ק סד]

אפילו הוא מרחק ממנו יותר מארבע אמות, דבשלמא מתר על ידי התנבט פניו⁽⁷⁷⁾ וכו', וגורם לשכינה שאינה שורה בקאן⁽⁷⁸⁾.

(77) ואם הטינוף הוא בצדדים שלפניו, כתב לקמן (סי' עט ס"ק ה) שהוא מחלוקת הפוסקים, אבל מה שרואה בלא הטיית הראש לצדדים, לכל הדעות נחשב כלפניו.

(78) ומטעם זה כתב הט"ז (סי' קנא ס"ק ד) שאסור שיהיה מעל בית הכנסת דבר מאוס או עבודה זרה, כיון שמפסיק ומונע את התפילה מלעלות לשמים, וכתב על זה השע"צ שם (ס"ק כב) שאין ראייה מכאן, ושהמנהג להקל בזה.

[משנ"ב ס"ק סו]

בקקומא⁽⁷⁹⁾ וכו', שזכרון להם אף שנים פזמים נזכרים⁽⁸⁰⁾.

(79) ועיר שיש בה כמה בתי כנסיות, ובאחד מהם יש רק עשרה אנשים ואחד מהם רוצה לצאת מהעיר, כתב האלף המגן (על המטה אפרים סי' תקפא ס"ק סה) שאינם יכולים לכופו להשאר, כיון שיכולים להתפלל בבית כנסת אחר. וראה מה שכתבנו להלן סי' עג.

(80) ואף שעל כל מצוה דרבנן חייב אדם להוציא מכספו כדי לקיימה, ביאר הגרש"ז אויערבך (תפילה כהלכתה פ"ה הע' ה) שיתכן שעל תפילה בציבור אין חיוב להוציא ממון, שהרי גם בנוגע לחיוב האדם לטרוח בגופו אחרי מנין, מצינו שהגבילו חכמים את החיוב עד ארבעה מיל מלפניו ועד פחות ממיל מלאחריו.

[משנ"ב ס"ק סח]

וקעשירים אין יכולים להניח ביתם ורכושם⁽⁸¹⁾.

(81) ולענין שכר הש"ץ, פסק השו"ע לעיל (סי' נג סכ"ג) שגובים לפי ממון, ולדעת הרמ"א שם שכר הש"ץ נגבה חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות, וכתב המשנ"ב שם (סי' סז) שהוא"ר כתב שדוקא שכר הש"ץ נגבה לפי ממון [וראה מה שבארנו שם], והוסיף שבגרי"א משמע שהשו"ע חזר בו, ודעתו כמו שכתב כאן שאף שכר הש"ץ נגבה חציו לפי ממון וחציו לפי נפשות.

הלכות ברכות סימן נה נו

ביאורים ומוספים

את הטלית והתפילין ולהניחן בתיקן בעת אמירת הקדיש, לא יפה הם עושים.

(3) לכאורה כוונתו על ה'אמן' שבו צריך לדעת על מה הוא עונה, ולא על 'יהא שמיא רבא', וכמו שכתב להלן ס"ק ט ולקמן סי' קט ס"ק ד.

(4) ואפילו לומר קדיש עם החזן, כתב לקמן (סי' קכה ס"ק א) שאסור, ואף אם יש עשרה בלעדיו בבית הכנסת גם כן אסור.

[משנ"ב שם]

מפני שהייתי מדבר בשעה שהשליח צבור היה אומר "ויכלול" (5) וכו', ואפילו להקריא בדברי תורה אסור (6) וכו', מפני שצריך לכוון בקריאת הקדיש.

(5) ולקמן (סי' רסח ס"ק כו) הביא מעשה זה כך: "אמר לו מפני שהייתי מדבר ב'ויכלול' בשעה שהיה הצבור אומרים".

(6) ואמנם אם החזן מאריך בניגון, כתב לקמן (סי' קכה ס"ק א) שמותר, אבל לא בשעה שמחתך את האותיות.

(7) ולענין לעבור כנגד האומר קדיש, כתב השערי תשובה (ס"ק א) שאסור, וכשם שאסור לעבור כנגד המתפלל, וכתבו הכף החיים (סי' נה ס"ק ט) והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ו סי"ד) שדין זה הוא רק עד 'ידאמין' בעלמא ואמרו אמן, שזה עיקר הקדיש, ומשם ואילך הוא מתקנות מאוחרות יותר, והוסיף הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה קכו) שהוא הדין שאסור לשבת כנגד האומר קדיש, אלא שסיים שהמשנ"ב לא הביא כלל נדון זה האם אסור לעבור או לשבת כנגד האומר קדיש.

[משנ"ב ס"ק ב]

נפח הקדיש "יתגדל ויתקדש" (8) וכו', "שמה" בלי יוד.

(8) ובנוסף ספר המנהג להוסיף ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה, ולנוסף אשכנז שאין המנהג לאומרו, כתב הערוך השלחן (ס"ב) שהוא נכלל ב'וימליך מלכותיה' שהכוונה על ביאת המשיח שאז תתגלה מלכותו יתברך.

והמתפלל בבית הכנסת שבו מתפללים בנוסף שונה מהנוסף שלו, ורצה לומר קדיש, כתב בספר אהלך באמיתך (להגרי"ב שטרן פכ"ו סעיפים יב-יג) שעליו לומר את הקדיש בנוסף הציבור. אמנם דעת הגר"ח קניבסקי (נקיות וכבוד התפלה תשובה קפה-קפו) שיכול להיות שהיה צריך לומר את הקדיש בנוסף הציבור, אבל המנהג לומר בנוסף שבו הוא מתפלל, ובשו"ת אור לציון (ח"ב פ"ה תשובה יא) כתב שכן ספרד שאומר קדיש בציבור של בני אשכנז, יאמר בנוסף שרגיל בו, כיון שנוסף הקדיש חשוב לפי הקבלה, אך מיהא שלמא רבא וכו' יאמר כמנהג הציבור, כיון שאינו מעיקר הקדיש, וסיים שאם הציבור מקפיד שיאמר כמנהגם, מפני דרכי שלום יאמר כמנהגם בכל הקדיש.

(9) שפירושו יתגדל ויתקדש שמו הגדול בעולם שהוא ברא כרצונו, וכן יהא שמו הגדול מברך וכו'. ולא כפירוש האחר המובא בטור, שיש לומר שמיא עם יו"ד, כיון שפירושו שם י-ה, וכוונתו שלעתיד לבא יהיה השם שלם.

[משנ"ב שם]

וצריך הש"ץ גס"קן לומר בלחש "יהא שמה רבא" (כו' 10).

(10) אין כוונתו שיאמר דוקא בלחש, אלא שאין הש"ץ צריך לומר בקול רם כמו בכל הקדיש, כיון שאין צריך להשמיע לאחרים, שהרי כל אחד אומר לעצמו, כן ביארו הגר"ח קניבסקי (אשי המשך במילואים עמוד 14

[משנ"ב ס"ק טז]

ודקא אם הוא אָנחס קמ"ש (82).

(82) וביאר בשו"ת שבת הלוי (ח"ו סי' י) שאינו יכול להיות במדינה, וכגון שבורח מחמת נפשות או ממון. אבל באופן שהיה רגיל ליסוע לרבו וכדו' ועתה נתמעטו האנשים, אין זה נחשב אונס ממשי. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' יב) כתב, שעל כל פנים פשוט שיש בזה ענין לצאת ידי שמים, שידאגו אלו הרוצים ליסוע להשלים את המנין, וישלמו ביניהם את שכר ממלא מקומם להשלמת המנין, שלא יצא שכרם בהפסדם.

[משנ"ב ס"ק עג]

הל' עליהם חובת המצוה (83) וכו', יש לכך הפתורים והלוקמים שילכו לבית הכנסת (84) במקום שאין מנין תדיר (85).

(83) ובמקום שיש מנין מצומצם, ויש במקום שהוא אבל בתוך שבעת ימי אבילותו שרצה שהציבור יבואו להתפלל בביתו, כתב בשו"ת מכתם לדוד (פארדו, סי' טו ד"ה מיהו הא ודאי) שאינו יכול לכוף את הציבור שיבואו להתפלל בביתו, והציבור יכולים לכוף אותו שיבוא לבית הכנסת. אבל אם הציבור רוצים, יכולים לעשות עמו חסד ולבוא כולם להתפלל בביתו, ואין זה בכלל ביטול התמיד.

(84) ואף שלהתפלל בבית המדרש כתב השו"ע לקמן (סי' צ סי"ח) שמעלתו יותר מתפילה בבית הכנסת, ביאר בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ג סי' טז) שמדובר באופן שגם בבית המדרש ישאר מנין, שאם לא כן מה ירוויחו כשילכו לבית הכנסת ויתבטל המנין בבית המדרש. וכתב שלפי זה גם אם יש עוד בתי כנסת בעיר שיש בהם מנינים, מ"מ צריכים אלו השויכים לבית הכנסת זה לדאוג שיהיה מנין כל יום, שלא יתבטל התמיד בבית כנסת זה.

ומי שאינו שייך לבית כנסת מסוים, כתב הערוך השלחן (סכ"ו) שאי אפשר לכוף לבוא דוקא לבית הכנסת הזה, גם אם יתבטל המנין באותו בית הכנסת, וראה מה שכתבנו לעיל ס"ק סו.

(85) ובשו"ת שבת הלוי (ח"י סי' ט) כתב, שכל זה הוא בתנאי שהליכת הבחורים לשם אינה גורמת להם לירידה ביראת השם.

סימן נו

דין עניית הקדיש על ידי הקהל

[משנ"ב ס"ק א]

בכל פננתו ובכל איבריו (1) וכו', לשמע הקדיש מפי השליח צבור (2), קדי' שיעד על מה הוא עונה "אמן" יהא שמה רבא (3) וכו', וכל שכן שצריך לומר קדיש ולא להשיב (4).

(1) לשון רש"י בגמרא (שבת קט, ב) בכל כוונתו, והוסיף כאן בכל אבריו. וביאר בספר אור החמה (שם), שהוקשה לו לשון הגמרא 'בכל כוחו' שלפי רש"י הרי תלוי בכונה ולא בכוח, לכן ביאר שאף הכוונה צריכה שותפות כוחות הגוף והאברים.

(2) בשעה צ" (ס"ק א) ציון לדברי הבי' לקמן (סי' קכה), ובמשנ"ב שם (ס"ק א) הביא את ביאורו של המחצה"ש, שהחיוב לשנות הוא מפני שהשי"ן הוא שלית הקהל, ואין יקרא שלוחם אם גם הציבור אומרים איתו, ואפילו כשיש עשרה מלבדו חייב כל אדם לשמוע ולשתוק. ולהלן (ס"ק י) כתב שני טעמים גם שצריך לשתוק להאזין ולהבין את מה שאומר הש"ץ, וגם שידע אחר כך על מה ענה אמן.

ולענין עשיית מלאכה באמצע הקדיש, כתב לעיל (סי' כה ס"ק נו) שבודאי לא גרע משאר ברכות דרבנן שאסור לעשות בשעת אמירתן אפילו תשמיש קל. ולכן כתב שם שאותם הנוהגים לקפל

הלכות ברכות סימן נה נו

נ סהר"ק שרש קיג
ס פתבי מהר"ר
ישאל סימן נה

קדם יום-טוב או לא, כל שלא יחזור ביום-טוב (מהר"ל סימן ק"ז): **כב** ילא היו כופין להשפיר להשלים מנן כי אם (ע) בנמים הנוראים, ובגון שאין חסרים פי אם אחד או שנים: **אלא-אם** מנן מנהג קבוע ומפרסם בעיר לכף להשפיר אפלו בחסרון שלשה או ארבעה. **אם יש מנן** (עא) מיושבי העיר, כופין (עב) לשכור חזן: הגה וכן במקום שאין מנן תמיד בבית-הכנסת (ט) כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנן לבית-הכנסת, שלא יתבטל (עג) התמיד (תשובת רב"ש סימן תקי"ח). וצ"ח לקמן ביש סימן ק"ח אם כופין זה את זה לבנות בית-הכנסת:

א שפת קיט לפרוש
רש"י שם ורפני יונה
בפרק ג דברכות

נו דין עניית הקדיש על-ידי הקהל, ובו ה' סעיפים:

א (א) **א"ש** לבנון בעניית (א) [א] (ב) הקדיש: הגה (ג) ולא יפסיק בין 'יהא שמה רבא'

שערי תשובה

[א] הקדיש. עכ"ה.ט. וקב"ב בבר"י בשם מר"ר מולכו בתשובות כח"י, לשם שאינו ראוי לבוא בפדיונה פטור אפלו הגיע כבר זמן הרגל, ודוקא אם הוא אנוס ממש, אבל אם מחמת חובת ממונו או פשיעה לא יוכל לבוא לא יפסידו חבריו חלקם. וכל זה לענין השלמת עמ"א. ושובים הצריכים לשכור מנן וחסון ויש סביבות שרגילין לבוא ג"כ שם עם בני-ביתם א"צ לזמן כלום להשיבו, דאי בעו ישובו במקומן או ילכו לעיר אחרת, עמ"א: (ט) **כופין זה את זה בקנסות**. אע"פ שיתבטלו מלמדים בשביל זה, מהר"ש. וצ"ח לעיל סימן כה סעיף-קטן ב מה שכתבתי בשם מהר"ם לובלין: (ב) **הקדיש**. כתוב בספר חסידים מעשה בחסיד א' שראה לחסיד אחר במותו ופניו מורקות, א"ל למה פניו מורקות, א"ל מפני שהייתי מדבר

באר היטב

להניח ביהם ורכושם, מ"א ע"ש. כי מהר"ל פתשבה סי' קיד: אם הוא אנוס שאינו ראוי לבוא בפדיונה פטור אפלו הגיע כבר זמן הרגל, ודוקא אם הוא אנוס ממש, אבל אם מחמת חובת ממונו או פשיעה לא יוכל לבוא לא יפסידו חבריו חלקם. וכל זה לענין השלמת עמ"א. ושובים הצריכים לשכור מנן וחסון ויש סביבות שרגילין לבוא ג"כ שם עם בני-ביתם א"צ לזמן כלום להשיבו, דאי בעו ישובו במקומן או ילכו לעיר אחרת, עמ"א: (ט) **כופין זה את זה בקנסות**. אע"פ שיתבטלו מלמדים בשביל זה, מהר"ש. וצ"ח לעיל סימן כה סעיף-קטן ב מה שכתבתי בשם מהר"ם לובלין: (ב) **הקדיש**. כתוב בספר חסידים מעשה בחסיד א' שראה לחסיד אחר במותו ופניו מורקות, א"ל למה פניו מורקות, א"ל מפני שהייתי מדבר

משנה ברוכה

אחד שראה לחסיד אחר במותו ופניו מורקות, אמר לו: למה פניו מורקות? אמר לו: מפני שהייתי מדבר בשעה שהשליח-צבור היה אומר "ויקבלו" (ו) וברכת "מגן אבות" ובי"תגדל". ובספר משה-משה סימן תיא הביא בשם מרדכי, שחכם אחד נתראה לתלמידו בחלום, וראה התלמיד שהיה לו חכם במצחו, ואמר לו: מפני מה ארע לך פה? אמר לו: מפני שלא הייתי נוהג מלדבר בששתהן היה אומר קדיש, ואפלו להרהר בברכה-תורה אסורה (ב) בשעה שהסתכן אומר קדיש, מפני שצריך לבנון הרבה בעניית הקדיש (פרי חדש). ואין חלוק בין קדיש על תנ"ך או אגדה או משניות (פ"מ ג'): (ב) **הקדיש**. נסח הקדיש "יהא שמה רבא" (ג) שהוסד על-פי המקרא "והתגדלתי והתקדשתי" האמור (ביחזקאל לח) לענין מלחמת גוג ומגוג, שאז יתגדל שמו של הקדוש-ברוך-הוא, דכתיב "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד". ויאמר הדלת ד"תגדל ויתקדש" (ג) בצירי, כי הוא עברי ולא תרגום [עין בבית-יוסף]; ולא בשני שואין כאלו הסו והגמיל בשוא, אלא הגמיל בפתח. וידגיש (ד) הגמיל ד"תגדל" דלא לשמע "תקדל" לשון ערך, תרגום ערך: קדל. ולא ידגיש ביותר הב' ד"תתקדש". וכתחילה היטב בה' ד"ותקדל". "די ברא" שתי תבות הן. אחר תבות "כרענא" יפסיק קצת, דתבות אלו קאי אלמנעלה על "יתגדל". "בזמן קריב ואמרו אמן", נכון שיאמר השליח-צבור (ה) בכת-אמת ולא יפסיק ביניהם, כי נהגים שאין תקול עונים אמן עד שיאמר השליח-צבור אמן. אם (ו) השליח-צבור מאריך הרבה בגיון של "ואמרו אמן", לא ימתינו עליו בעניית האמן. כשאומר העונה "אמן יהא שמה רבא" (ז) יפסיק קצת בין אמן ל"יהא שמה רבא", ובהא פוגא בין אמן ל"מודים", כי תבת אמן קאי ענינה על הש"ס, ו"יהא שמה רבא" הוא מאמר בפני עצמו. "יהא שמה רבא וכי" הוא תרגום של "יהא שמו הגדול מברך לעולם ולעולמי עולמים" [כ"י וכפ"י ר"ן]. "שמה" בלי יוד, גם בלי מפיח ה"א [ט"ז]. ומדברי הפרי מגדים משמע שטוב יותר לומר במפיח ה"א. "מברך" (ס) בקמץ תחת הבית ופתח תחת הריש. "לעלם" בקמץ תחת העין. ו"לעלמי" ביי"ו. וצריך הש"ס ג"כ לומר כלתש "יהא שמה רבא" וכי"ו. (ט) ולא יאמר עוד הפעם אמן, רק תחיל "יהא שמה" וכי. אחר-כך תחיל "יתקדש" וכי"ו (י) בקול [ס"א]. ויש בו שמונה לשונות של שבת, (יא) פגגד שבועה רקיעים והקדש שעל-גבי ראשי התיבות, ובתחלה אומר "יתגדל ויתקדש" שהם שני לשונות של שבת, שהם בסוף הפל עשנה לשונות של שבת, פגגד עשנת הדברות. "מן כל ברכתא" שלש תבות; (יג) ובימים שפופלים הקדושים "לעלם ולעלם" אין לומר רק "מכל ברכתא", כדי שלא יהא בסוף הפל רק כ"ח תבות; (ג) ולא יפסיק. עין בפרי-מגדים

שער העיון

(ג) מגד אברהם: (גא) מוכח מהנהגות מימני ופשוט: (גד) אליה רבה: (גה) אחרונים: (גו) אליה רבה בשם הדרישה: (גי) בית-יוסף סימן קכח: (גז) טור: (גח) פרי-מגדים: (גט) אליה רבה ופרי-מגדים: (גו) אליה רבה. וצ"ח בסנה ל"ט וצ"ח במגד-אברהם בסעיף-קטן ב, ולכן כתבתי רק 'נכון': (י) מגד-אברהם ופרי-מגדים לקמן בסימן קכד: (י) אחרונים: (יב) מגד-אברהם: (יג) אליה רבה ופרי-מגדים ודרי-החיים: (יד) טור: (יז) בית-יוסף: (יח) שערי-תשובה:

